

Egeresi Zoltán¹ – Boros Petra²

Visszatér a zéró probléma a szomszédokkal? A török külpolitika átalakulása

A török külpolitika az utóbbi időben meghatározó változásokon ment keresztül. Ahmet Davutoğlu volt külügyminiszter által a 2000-es években meghirdetett „zéró probléma a szomszédokkal” elv visszatérni látszik. A nyugati országokkal és a szomszédos államokkal megromlott viszony és az egyre növekvő gazdasági problémák nyomása miatt Törökország 2021–2022-ben igyekezett normalizálni viszonyát a szomszédságával, ami bizonyos esetekben (Izrael, Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek) eredménnyel is járt. A tanulmány ezt a változást belpolitikai és gazdasági, másrészt pedig a régióban lezajló kiegyezési folyamatra vezeti vissza. Egyúttal arra világít rá, hogy a normalizációs törekvések a nyugati szövetségesekkel nem értek el komolyabb eredményt, s ezek a relációk belpolitikai megfontolásokból továbbra is feláldozhatók a török külpolitika számára.

Kulcsszavak: zéró probléma a szomszédokkal, Törökország, Közel-Kelet, détente

Return of the „Zero Problem With Neighbors” Policy? The Transformation of Turkish Foreign Policy

The Turkish foreign policy has been dynamically changing recently. ‘Zero problem with Neighbours’ Policy which was initiated by the former foreign minister Ahmet Davutoğlu seems to return on the agenda. The deteriorating relations with the Western and neighbouring states and the growing economic problems has given no other options to Türkiye to normalize its relations not only with its neighbours which led to some results like in case of Israel, Saud-Arabia or the UAE. The paper argues that this change stems from domestic political and economic factors as well as recent Middle Eastern détente process which decreased the competitions between regional powers. It also highlights that the normalisation efforts could not reach meaningful results with Western allies and the Turkish foreign policy deems them expendable for domestic political considerations

Keywords: zero problem with neighbours policy, Türkiye, Middle East, détente

Bevezetés

A török külpolitika a 2002 óta kormányzó Igazság és Fejlődés Pártjának (Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP) uralma alatt jelentős változásokon ment keresztül. Az elmúlt húszéves periódust kisebb szakaszokra lehet osztani, a fő külpolitikai fókusz vagy ezzel összefüggésben a külügyminiszter személyéhez kapcsolódóan. Így míg az első éveket

¹ Egeresi Zoltán az NKE EJK JLI tudományos munkatársa. E-mail: egeresi.zoltan@uni-nke.hu

² Boros Petra az NKE hallgatója, az EJKK gyakornoka.

egyértelműen uniós fókusz jelezte, addig 2009-től, amikor Ahmet Davutoğlu került a külügyi tárca élére, már egy aktivista, a szomszédspolitikára nagyobb hangsúlyt fektető irányvonal erősödött meg – miközben az uniós csatlakozási tárgyalások is érezhetően lelassultak. Az arab tavasz és a szíriai polgárháború új helyzetet teremtett a török döntéshozók számára,³ akik 2016 májusáig (ekkor mondott le az immár miniszterelnöki székben lévő Davutoğlu) Bassár al-Aszad rezsimjének megdöntésére koncentráltak sikertelenül, majd 2016 derekától a terrorveszély jegyében a külpolitika erőteljes biztonságiasításán keresztül különböző katonai akciókat hajtottak végre Szíriában és Irakban, később pedig egy még militánsabb külpolitika jegyében a líbiai polgárháborúba is beavatkoztak. Ez az asszertivitás viszont egyre több akadályba ütközött az ország hagyományos szövetségeinek részéről is, így végül 2021–2022 folyamán jelentős átalakulást láthattunk.

A tanulmány célja ezen változás bemutatása. Törökország a közelmúltban jelentős lépéseket tett elsősorban a közel-keleti szomszédjaival fennálló kapcsolatainak normalizálása érdekében, ami 2022-ben némi sikerhez is vezetett. Úgy tűnik, hogy Ankara kezd visszatérni az Ahmet Davutoğlu által meghirdetett „zéró probléma a szomszédokkal” politikához, anélkül, hogy ezt a vezetés hasonló szlogenekkel címkézné. A váltás ugyan érezhető – különösen a magas szintű találkozások révén –, de nem kapott külön narratívát, ami politikai törekénységét is jelentheti. A tanulmány azt vizsgálja meg, hogyan indult meg és zajlik a külpolitikai déttente a szomszédssággal, mely tényezők készítették a változásra a török kormányzatot, s hogy milyen akadályok, tényezők nehezítik a megindult normalizációt.

Út a militarizálódás felé

Ahmet Davutoğlu híressé vált „zéró probléma a szomszédokkal” (*komşularla sıfır sorun*) szlogenje jól leírta a 2000-es évek végének külpolitikai erőfeszítéseit: Ankara igyekezett jó kapcsolatokat kiépíteni a szomszédjaival, elsősorban az arab világgal (de még Örményország esetében is láthattunk próbálkozásokat).⁴ Ebbe a dinamikába érkezett az úgynevezett arab tavasz 2011 folyamán, amely Tunéziában, Egyiptomban gyors, pár hét alatti, Líbiában pedig több hónapos harcok után a vezető bukását eredményezte. Ez új lehetőséget is adott Törökország számára, amivel igyekezett is élni: mindegyik országban üdvözölte a váltást, magát modellként állítva be az iszlamista csoportokat kezdte támogatni, ezzel egyre látványosabban vált részesévé a közel-keleti versengő hatalmi multipolaritásnak.

A súlyos polgárháborúba süllyedő Szíriában hasonlóan járt el a török vezetés, azonban gyors bukás helyett az Aszad-rezsim Iránnak, a Hezbollahnak és Oroszországnak köszönhetően megőrizte hatalmát. Moszkva 2015-ös nyílt beavatkozása a háborúba jelentősen megváltoztatta az erőviszonyokat. Ez, különösen 2015 végén a Szu-24-es vadászbombázó törökök általi lelövése után életbe léptetett orosz szankciók miatt,

³ Dudlák Tamás (2020): Török külpolitika új alapokon. A szíriai konfliktus kialakulása és a török külpolitika paradigma-váltása, 2011–2012. *Világtörténet*, 42(2), 223–245.

⁴ Biró Dávid (2018): Ahmet Davutoğlu doktrínája és a török külpolitika átalakulása. *Öt Kontinens: Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék Tudományos Közleményei*, 2, 291–305.

az addigi külpolitika átértékeléséhez vezetett. További tényezőt jelentett az országon belül újrainduló Kurdisztáni Munkáspárt (PKK) elleni harc,⁵ amely egyre inkább megkövetelte, hogy a határokon kívül lévő PKK-bázisok és szövetségeseik – így például a szíriai népvédelmi fegyveres erők (YPG) – ellen folytatódjon a küzdelem. Emiatt a 2016 derekán történő török–orosz kiegyezés megnyitotta az utat a szíriai beavatkozások felé.

A következő években Törökország összesen négy nagyobb offenzívát hajtott végre Szíriában: 1) Eufrátesz pajzsa (2016–17); 2) Olajfaág (2018); 3) Béke forrása (2019); 4) Tavasz pajzsa (2020), amelynek köszönhetően az ország északi részén több ezer km²-nyi területet foglalt el, illetve biztosította a különböző dzsihadista csoportok kezén lévő Idlib tartományt. Egyúttal Irakban is számos hadműveletet indított a PKK felszámolására.⁶

Az aktív szíriai és általában véve közel-keleti szerepvállalás az országot beemelte a régiós hatalmi harcokba. Törökország Katar mellé állt, ami magával vonta a Katarral szembekerülő országokkal való viszony megromlását. A Szaúd-Arábia által 2017-ben indított, Egyiptom, az Egyesült Arab Emírségek és Bahrein által támogatott Katar-ellenes blokádnak⁷ Törökországot a másik oldalon találta, s Ankara ezt arra használta fel, hogy megerősítse kapcsolatát a kis öböl menti állammal, ahol egy katonai bázist is nyitott (igaz, a tárgyalások korábban kezdődtek). A megromló szaúdi kapcsolatokban a következő válságot a 2018-ban elkövetett Hasogdзи-gyilkosság⁸ okozta, amit a török kormány Mohamed bin Szalmán koronaherceg ellen próbált felhasználni, s képes volt hónapokig napirenden tartani, nem kis kellemetlenséget okozva a szaúdiaknak.

A nyugati partnerekkel való viszony megromlása is felgyorsult. Törökország és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolata az utóbbi időben fokozatosan romlott. Ehhez olyan események járultak hozzá, mint a 2016-os puccskísérlet utáni megtorlások, a Szíriában kialakult nézeteltérések a csoportok támogatása kapcsán, valamint az egyre erősödő török–orosz stratégiai együttműködés (leginkább az Sz-400-as légvédelmi rendszer megvásárlása),⁹ illetve a Törökországon belül egyre növekvő Amerika-ellenesség, a szíriai kurd csapatok (YPG/PYD)¹⁰ Iszlám Állam elleni harc keretében való amerikai (nyugati) támogatása, ami a török társadalom szemében a PKK támogatását jelenti.

Az egyre militánsabbá váló külpolitika további részét képezte az úgynevezett Mavi vatan doktrína¹¹ felkarolása a kormányzat részéről, ami a török ellenőrzés alatt lévő felségvizeket terjesztette ki Görögországnak és a Ciprusi Köztársaságnak az ENSZ Tengerjogi

⁵ Pényváltó Nikolett (2016): *Délkelet-Törökország újra lángol. Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*, 9(2), 17–39.

⁶ Egeresi Zoltán (2022): A Karom-hadműveletek: Törökország észak-iraki intervenciói. *KKI Elemzések*, 30.

⁷ MacDonald, Alex: *Qatar Blockade: What Caused It and Why Is It Coming to an End?* [online], 2021. 01. 05. Forrás: Middleeasteye.net [2023. 01. 04.].

⁸ Dzsámál Hasogdзи szaúdi újságíró 2018. október 2-án gyilkolták meg Szaúd-Arábia isztambuli nagykövetségén. A török hatóságok tizenöt embert gyanúsítottak meg, akik feltehetően a szaúdi koronaherceg, Mohamed bin Szalmán parancsát hajtották végre. Lásd Paúl, María Luisa: *U.S. Judge Dismisses Lawsuit Against Saudi Crown Prince over Khashoggi's Death*. [online], 2022. 12. 07. Forrás: Washington Post [2023. 01. 06.].

⁹ Ennek körülményeit lásd Pényváltó Nikolett (2019): *A török Sz-400-as beszerzés háttere és problémái. SVKI Elemzések*, 13.

¹⁰ Coşkun, Alper: *Making the New U.S.-Turkey Strategic Mechanism Meaningful*. [online], 2022. 05. 12. Forrás: Carnegie Endowment [2023. 01. 24.].

¹¹ Yalçınalp, Esra – Temel, Emre: *Mavi Vatan nasıl doğdu? Doktrinin mimarları Cem Gürdeniz ve Cihat Yaycı anlatıyor*. [online], 2020. 09. 10. Forrás: BBC News Türkçe [2023. 02. 13.].

Egyezménye (UNCLOS) alapján meghatározott határai felülírásával.¹² Mivel Ciprus szigete 1974 óta, az akkor végrehajtott török intervenció óta megosztott, északi részén pedig 1983-ban Törökország szatellitállamként kikiáltotta függetlenségét az Észak-ciprusi Török Köztársaság, Ankara az északi részhez tartozó felségvizeken és különleges gazdasági övezetben (EEZ) már a 2010-es évek óta hajt végre energiahordozók utáni kutatásokat – Athén és Nicosia ellenkezésén túllépve. Ugyan a Recep Tayyip Erdoğan által vezetett kormányzat a 2000-es évek elején támogatta a két szigetrész egyesülését (egyllami megoldás), az utóbbi években az uniós csatlakozás lehetőségének szertefoszlása, az egymást követő tárgyalások sikertelensége (legutóbb 2017 közepén a svájci Crans-Montanában) arról győzte meg a török vezetést, hogy a kétállami megoldást támogassa. Ez pedig tovább élte a ciprusi görög–török viszonyt.

A földközi-tengeri török EEZ kiterjesztése „gyakorlati” megvalósításának a líbiai polgárháborúba való belépés ágyazott meg. Az észak-afrikai országban 2014 óta a második líbiai polgárháború zajlik,¹³ amely alapvetően két részre osztotta az államot. Az északnyugati részen az átmeneti adminisztráció, a Tripoliban lévő Nemzeti Egyetértés Kormánya (GNA) volt hatalmon, amit az ENSZ támogatott. A tobruki központtal rendelkező Líbiai Nemzeti Hadsereg (LNA) az ország keleti részét tartotta ellenőrzése alatt.¹⁴ Az LNA támogatói Egyiptom, az Egyesült Arab Emírségek, Szaúd-Arábia, valamint Oroszország, jó kapcsolatban van Görögországgal – a török beavatkozás negatívan befolyásolta az említett országokkal való diplomáciai viszonyt, különösen Görögországgal és Egyiptommal.

A 2019 novemberében a Tripoliban lévő Egységkormányral aláírt megállapodások a tengeri határok delimitációjáról és a katonai segítségnyújtásról kiterjesztették a földközi-tengeri török különleges gazdasági övezet határait, a görög és ciprusi joghatóság kárára, ami mind Nicosia, mind Athén, illetve Franciaország ellenlépéseit váltotta ki.¹⁵ Görögország ellentételezéseként 2020 közepén még Egyiptommal is aláírt egy delimitációs egyezményt, amivel a török–líbiai tengeri területeket vágta ketté – ez ellen pedig Ankara tiltakozott. Az év augusztusában a görög–török viszony odáig fajult, hogy két hadihajó összeütközött nem messze a török partoktól,¹⁶ s német közvetítési kísérletekre és amerikai nyomásra sikerült visszafogni a feleket, illetve egy időre befagyasztani a török kutatóhajók tevékenységét a Földközi-tengeren.

Az elmélyülő görög–török versengés mellett a 2020-as év hozta a militarizálódó külpolitika csúcspontját. Négy katonai offenzívát is végrehajtott a török hadsereg, vagy legalábbis részt vett benne: 2020 elejétől a Tripoliban lévő kormány támogatásához nyújtott katonai segítség, a 2020 februárjában indított Tavasz pajzsa hadművelet, az egész évben zajló különböző Karom-hadműveletek a PKK bázisai ellen Észak-Irakban és végül a 44 napos háború Azerbajdzsán és Örményország között, ahol Baku támogatójaként szintén

¹² A tengerjogi egyezményt Törökország nem írta alá; érvelése szerint a kontinentális talapat alapján kell meghatározni a török felségvizeket, ami az égei-tengeri és a kelet-mediterráneumi görög és ciprusi görög (Ciprusi Köztársaság) felségvizeinek jelentős részét Ankarának vindikálná. Ezt Athén és Nicosia, az EU-val együtt, elutasítja.

¹³ Az első líbiai polgárháború 2011-ben kezdődött, és pár hónap alatt megbuktatták a hatalmon lévő Moammer Kadhafit. Lásd A Timeline of How Libya Got to this Point. [online], 2022. 02. 17. Forrás: Trtworld.com [2023. 01. 25.].

¹⁴ Pénzváltó Nikolett (2020): *Törökország líbiai háborúja*. *Horizont*, 2.

¹⁵ Kacziba Péter (2020): *A líbiai polgárháború szerepe a görög–török konfliktus elmélyülésében*. *Pólusok*, 1(1), 47–82.

¹⁶ *Greek and Turkish Warships in 'Mini Collision' – Defence Source*. [online], 2020. 08. 14. Forrás: Reuters [2023. 02. 13.].

megjelent Törökország. Ennek a négy akciónak a levezénylése jelentős sikert hozott az országnak, egyúttal komoly reklámot is jelentett a török hadiiparnak, elsősorban a Bayraktar TB2-es drónoknak.¹⁷

Ráadásul a kitűzött célok többé-kevésbé teljesültek. A Tavasz pajzsa hadművelet révén pár nap alatt számottevő veszteségeket okoztak a szíriai hadseregek, és sikerült kieroszakolni Moszkvában a 2020. március 5-én aláírt fegyverszüneti megállapodást, ezzel gyakorlatilag biztosítva Idlib tartomány török fennhatóság alatt maradt részét és stabilizálni a helyzetet. A Haftar tábornok vezette LNA-csapatok által szorongatott Tripolit felmentették,¹⁸ sikerült stabilizálni a líbiai egységkormány helyzetét, amelynek területi fennhatóságát kiterjesztették. Észak-Irakban sikerült csapásokat mérni a PKK-ra, illetve Azerbajdzsán 44 nap alatt győzedelmesen befejezte háborúját a Karabahban, s 2020 végét a török társadalom egyértelmű sikerként érthette meg a testvérnemzet háborús győzelme révén.

Változás

Azonban 2021-től változásokat látunk a török külpolitikában, aminek nyitánya a még 2016-ban leállított görög–török diplomáciai találkozók újraindítása volt, még az év januárjában. Ezzel együtt az év folyamán több magas rangú találkozó volt görög és török viszonylatban, a bilaterális események mellett a NATO-csúcs örve alatt is megbeszélést folytatott a két ország vezetője 2021-ben.¹⁹

A közel-keleti relációban még látványosabb fordulat következett be. A török külpolitikában bekövetkező változás minőségét talán mi sem mutatja jobban, mint a Tel-Avivval való viszony rendezése. A török–izraeli reláció még a 2000-es évek végén romlott meg (ami viszont ezzel párhuzamosan az arab világban emelte a török vezetés presztízsét), részben a palesztinkérdés kiéleződésének, részben diplomáciai kríziseknek köszönhetően, amelyek csúcsát a 2010-es Mavi Marmara flottilla izraeli megtámadása jelentette, amely a helyszínen kilenc török állampolgár halálhoz vezetett.²⁰ Ez gyakorlatilag véget vetett a török–izraeli katonai és politikai együttműködésnek annak ellenére, hogy az 1990-es években nagyon szorosak voltak a kapcsolatok.

Ugyan az Egyesült Államok nyomására az akkori izraeli miniszterelnök, Benjamin Netanjahu 2013-ban bocsánatot kért,²¹ a török fél évekig nem kívánta javítani a kapcsolatot. Fordulat 2016-tól következett be, amikor a két ország újra nagykövetet küldött egymáshoz. Ez a közeledés sem tartott sokáig, a 2018-as jeruzsálemi zavargások miatt Törökország újra visszavonta nagykövetét, s az izraeli küldött is hazatért.

2022 folyamán azonban újraindult a normalizáció. Isaac Herzog izraeli államfő Ankarába utazott az év márciusában, s Atatürk sírhelyénél is tiszteletét tette – ilyen

¹⁷ Egeresi Zoltán – Rác András – Jójárt Krisztián: *Stratégiai helyzet Hegyi-Karabahban a 2020. őszi háború után*. [online], 2022. Forrás: SVKI, Védelmi Tanulmányok [2023.02.13.].

¹⁸ Wintour, Patrick: *Turkish Troops Deploy to Libya to Prop up Embattled Government*. [online], 2020. 01. 05. Forrás: The Guardian [2023. 02. 15.].

¹⁹ *Erdogan Says He Agreed with Greek PM to Continue Dialogue*. [online], 2021. 06. 14. Forrás: Reuters [2023. 02. 12.].

²⁰ *Israeli Assault on Gaza-Bound Flotilla Leaves at Least 9 Dead*. [online], 2010. 06. 01. Forrás: CNN [2023. 02. 13.].

²¹ *Netanyahu Apologizes to Turkey over Gaza Flotilla*. [online], 2013. 03. 22. Forrás: The Jerusalem Post [2023. 02. 13.].

magas szintű látogatásra legutóbb 2008-ban volt példa.²² Herzog útját májusban a török külügyminiszter, Mevlüt Çavuşoğlu izraeli látogatása követte. Júniusban pedig Yair Lapid külügyminiszter utazott Törökországba, s végül az augusztus közepén hozott döntés értelmében teljes mértékben helyreállították a diplomáciai kapcsolatokat.²³

Az előző években, ahogy láttuk, Törökország alapvetően négy arab állammal került szembe. Közülük az első eredményeket az Egyesült Arab Emírségekkel sikerült elérnie. Diplomáciai előkészítés után 2021. november 24-én Mohammed bin Zájed, az Egyesült Arab Emírségek emírje Ankarába látogatott. Az út láthatóan legfontosabb célja a gazdasági kapcsolatok elmélyítése volt. Az ország Törökország számára 10 milliárd dollár értékben különített el befektetési alapot.²⁴ Nem sokkal később, 2022. február 14-én maga Recep Tayyip Erdoğan utazott Dubajba, ahol hatalmas pompával fogadták a javuló kapcsolatok jegyében. Mohammed bin Zájed emírrrel együtt több egyezményt is aláírt: a megállapodások érintették a kereskedelem, az ipar, az egészségügyi és orvosi tudományok, valamint a szárazföldi és tengeri szállítás területeit. Ezzel párhuzamosan közös védelmi megegyezés, illetve kétoldalú Átfogó Gazdasági Partnerségi Megállapodás (CEPA) is született.²⁵ Az együttműködési törekvések legjelentősebb eredménye 2022 augusztusában valósult meg, amikor az Egyesült Arab Emírségek vállalata, az IHC²⁶ 50%-os részesedést vásárolt a török Kalyon Enerji Yatirimlari cégben, amely megújuló energiával foglalkozik. A cég törökországi terjeszkedése további beruházásokat hozhat a török kereskedelem és gazdaság számára.²⁷

Az Egyesült Arab Emírségekhez való közeledés javított a szaúdi kapcsolatokon is, azonban azok rendezéséhez Törökországnak több erőfeszítést kellett tennie. A viszony normalizálásának feltétele volt, hogy a török hatóságok átadják a szaúdi szervek részére a Hasogdzsi-ügy kivizsgálását. A török kormány, pontosabban az illetékes isztambuli bíróság végül eleget tett a kérésnek,²⁸ annak ellenére, hogy ezzel megszegte korábbi ígéretét, miszerint Törökország fel fogja tárnai a rejtélyes gyilkosság körülményeit.²⁹

2022. április 28-án Recep Tayyip Erdoğan Szaúd-Arábiába utazott, hogy tárgyaljon Mohamed bin Szalmán szaúdi koronaherceggel. A találkozó során megegyeztek

²² Karaca, Emre: *İsrail Cumhurbaşkanını Isaac Herzog Ankara'da*. [online], 2022. 09. 03. Forrás: AA [2023. 02. 15.].

²³ *İsrail-Türkiye ilişkilerinde normalleşme süreci: Karşılıklı büyükelçi atanacak*. [online], 2022. 08. 17. Forrás: Gazeteduvar.com.tr/ [2023. 02. 15.].

²⁴ Alçi, Nagehan: *MBZ Visit and a Fresh Start in UAE-Turkey Relations*. [online], 2021. 11. 29. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 19.].

²⁵ *Turkey, UAE Sign Agreements on Trade, Industry during Erdogan Visit*. [online], 2022. 02. 14. Forrás: Reuters [2023. 01. 19.].

²⁶ Az International Holding Co. (IHC) az Egyesült Arab Emírségek legértékesebb tőzsdén bejegyzett társasága, a Royal Group irányítása alatt áll, vezetői az elnök nemzetbiztonsági tanácsadója, illetve az elnök testvére. Az olajban gazdag Emírségek stabil vagyonalapokkal rendelkezik, ezért keres olyan befektetéseket külföldön, amelyekkel további dollármilliárdos beruházásokat hozhat létre. Lásd *Abu Dhabi's IHC Acquires \$490M Stake in Turkish Kalyon Energy*. [online], 2022. 08. 11. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 19.].

²⁷ Ersoy, Ercan – Narayanan, Archana: *UAE Makes First Major Turkish Acquisition Since Relations Eased*. [online], 2022. 08. 11. Forrás: Bloomberg [2023. 01. 19.].

²⁸ *Kaşıkçı davası dosyası Suudi Arabistan'da devredildi*. [online], 2022. 04. 07. Forrás: turkiyegazetesi.com.tr [2023. 01. 23.].

²⁹ Ersoy–Narayanan 2022.

együttműködésük fokozását illetően, az egészségügy, az energia, az élelmezésbiztonság, a mezőgazdasági technológiák, valamint a védelmi ipar és a pénzügyek területén.³⁰

A második bilaterális találkozóra 2022 júniusában került sor, amikor a szaúdi koronaherceg Ankarába utazott. A kétoldalú tárgyalások során számos beruházás lehetőségét vitatták meg az építkezés, energia, turizmus, illetve a török drónok eladásával kapcsolatosan. A valutacsere-ügylet kiemelt jelentőségű volt a tárgyalás során.³¹ A normalizációnak fontos része volt a szaúdi gazdasági kapcsolatok bővítése. A szaúdi befektetések meglehetősen nagy arányban vannak jelen a térségben, körülbelül 1100 szaúdi cég működik Törökországban, és közel 11 milliárd dollár értékű befektetést hoztak létre. A közeledésnek köszönhetően Rijád leállította a nem hivatalos embargóját Törökországgal szemben 2022 derekán,³² egyúttal arra kezdte ösztönözni a török befektetőket, hogy az építőipari tevékenységeken kívül fektessenek a légi, a védelmi, a technológiai, valamint az egészségügyi szektorokba.³³ Ráadásul bizonyos szektorokban közel-keleti államok számára Ankara vonzó partner, mivel Törökország lehet a nyugati fegyverexport alternatívája, amely sokkal megbízhatóbb partnerként funkcionálhat a jövőben.³⁴

Ankara normalizációs törekvései Kairóval a többi közel-keleti államhoz hasonlóan alakultak. A többszöri tapogatózás után 2021-ben diplomáciai úton indultak tárgyalások a két ország között, amelynek során Ankara felajánlotta közvetítő szerepét az Egyiptom és Etiópia között fennálló ellentétben.³⁵ Törökország határozottan kijelentette, hogy helyre szeretné állítani viszonyát Egyiptommal.³⁶ 2021 májusában magas rangú török köztisztviselők megkezdték a bilaterális kapcsolatok normalizációs folyamatát. A rendezés meglehetősen lassan halad, jelenleg a titkosszolgálatok vezetői tartanak megbeszéléseket. Az egyiptomiak által támasztott feltételek nagymértékben megnehezítik a török külpolitika törekvéseit.³⁷ Kairó három feltételhez kötötte a viszony rendezését. Az első, hogy a törököknek tiszteletben kell tartani a be nem avatkozás elvét az egyiptomi belpolitikába. A második feltétel szerint Ankarának ki kell vonnia a török csapatokat Líbiából. A harmadik alapján a Földközi-tenger keleti részének tengeri határaival, valamint a kitermeléssel kapcsolatos nézeteltérések megszüntetését követeli.³⁸

A közeledésnek emblemikus jele volt, hogy a 2022-ben rendezett futball-világbajnokság idején a két állami vezető kezet fogott egymással – ezt több hónapos katari

³⁰ Erdoğan Meets Saudi King Salman, Crown Prince MBS during Key Visit. [online], 2022. 04. 28. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 18.].

³¹ Zaman, Amberin: *Erdogan, MBS Embrace „New Era” for Turkish-Saudi Ties in Ankara*. [online], 2022. 06. 22. Forrás: Al-Monitor [2023. 01. 18.].

³² Saudi Arabia Lifts Unofficial Trade Embargo off Turkiye. [online], 2022. 06. 26. Forrás: Middle East Monitor [2023. 02. 12.].

³³ Tokyay, Menekse: *Turkiye Wants Bilateral Trade Volume with Saudi Arabia to Reach \$30bn, Says Minister*. [online], 2022. 12. 22. Forrás: Arab News [2023. 01. 18.].

³⁴ Ataman, Muhittin: *A New Page in Turkey-Saudi Relations*. [online], 2022. 07. 06. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 18.].

³⁵ Hellyer, H. A. – Meral, Ziya: *Will the Page Turn on Turkish-Egyptian Relations?* [online], 2021. 03. 19. Forrás: Carnegie Endowment for International Peace [2023. 01. 20.].

³⁶ *Türkiye-Egypt Rapprochement Continues Gradually*. [online], 2022. 09. 02. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 24.].

³⁷ *Türkiye-Egypt Rapprochement Continues Gradually*. 2022.

³⁸ Hellyer–Meral 2021.

előkészítés előzte meg.³⁹ Ugyan ez a találkozás azt a benyomást keltette, hogy Erdoğan és Szisi is túllépett a korábbi évek bírálatán – a török vezető „gyilkosnak” is nevezte egyiptomi kollégáját az erőszakos hatalomátvétel miatt –, a kapcsolatok normalizálása még messze van, bár a török nyitottság látható.

Az előző három államhoz képest – amelyek esetében továbbra sem lehet baráti viszonyra gondolni, arról nem is beszélve, hogy inkább Törökországnak volt érdeke a megbékélés, mint a többinek – Szíria helyzete sokkal nehezebb.

Ebben a relációban is történtek előrelépések és bátorító nyilatkozatok, azonban ezeket érdemi siker nem koronázta. A török elnök az elmúlt időszakban kijelentette, kész találkozni Szíria elnökével, Bassár al-Aszaddal, bár a szír kormányzat számos problémát lát a Törökországgal fenntartott kapcsolatban, főleg azt, hogy a török hadsereg egységei több ezer km²-nyi területet ellenőriznek az ország északi részén.⁴⁰ Mivel Ankara viszont nem hajlandó teljesíteni a követelést, a viszony rendezésének lehetősége továbbra is kérdéses marad.⁴¹

A volt török külügyminiszter, Mevlüt Çavuşoğlu 2022 októberében találkozott a szír külügyminiszterrel, Fejzál Mekdádaddal Belgrádban, az „el nem kötelezettek mozgalmának” ülésén. Çavuşoğlu szerint meg kell akadályozni Szíria szétesését, ennek érdekében erős központi adminisztrációra lesz szükség, és a feleknek szigorúan törekedni kell az egységességre. Törökország elsődleges célja, hogy a szíriai kormány és az ellenzék között létrejöjjön a tűzszünet – az asztanai folyamat keretén belül –, amelynek későbbi eredménye a békekötés lehet, erre azonban a jelenlegi helyzetnek köszönhetően kevés az esély.⁴²

Ugyan eleve nem mondhatók konfliktusosnak a türk államokkal való politikai kapcsolatok, az utóbbi években a türk reláció elmélyítése, részben belpolitikai okokból napirenden tartása Ankara egyik nagy sikere volt. Ez pedig illeszkedik a szomszédos államokkal való kapcsolatok normalizálásának vagy éppen javításának folyamatába. Ez alapvetően az azeri–török viszony szorosabbra válását jelentette, amely a 2010-es évek elején kezdődött, s a 2020-as második karabahi háború idején vált igen szorossá, majd egy évvel később az úgynevezett susai nyilatkozatban szövetségi szintre emelték a két ország közötti kapcsolatot.⁴³

Ezzel szinte egy időben az eredetileg 2009-es nahicseváni szerződéssel⁴⁴ négy türk állam, Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán és Törökország részvételével létrehozott

³⁹ Soyly, Ragip: *Erdogan-Sisi Handshake: Qatar Planned the Meeting for Months*. [online], 2022. 11. 21. Forrás: Middleeasteye.net [2023. 02. 12.].

⁴⁰ Soyly, Ragip: *Don't Expect Turkey and Syria to Normalise Relations Any Time Soon*. [online], 2022. 08. 13. Forrás: Middleeasteye.net [2023. 01. 24.].

⁴¹ Gurbuz, Mustafa: *How Realistic Is an Erdoğan-Assad Rapprochement?* [online], 2022. 12. 28. Forrás: Arabcenterdc.org [2023. 01. 24.].

⁴² FM Çavuşoğlu has Brief Discussion with Syrian Counterpart for 1st Time. [online], 2022. 08. 11. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 23.].

⁴³ Rehimov, Ruslan: *Landmark Shusha Declaration between Türkiye, Azerbaijan Turns Year-old*. [online], 2022. 06. 15. Forrás: AA [2023. 02. 15.].

⁴⁴ *Nakhchivan Agreement on the Establishment of the Cooperation Council of Turkish Speaking States*. [online], 2009. 10. 03. Forrás: Turkicstates.org [2023. 02. 12.].

Türk Tanács esetében is jelentős fejlődést láthatunk.⁴⁵ Magyarország 2018-ban lett megfigyelő tag, egy évvel később Közép-Ázsia legnépesebb állama, Üzbegisztán csatlakozott teljes jogú tagként, 2021-ben Türkmenisztán, majd 2022 őszén az Észak-ciprusi Török Köztársaság nyerte el a megfigyelő státuszt. A Türk Tanács a 2021-es isztambuli csúcs alkalmával pedig felvette a Türk Államok Szervezete nevet, ezzel demonstrálván az együttműködés elmélyülését.⁴⁶

A karabahi konfliktus utáni azeri–örmény békekötési törekvéseket Ankara támogatja. Mivel a két ország közötti viszony rendezésével elhárulna a török–örmény kapcsolatban a legnagyobb akadály – Törökország még 1993-ban az első karabahi háború miatt lezárta a török–örmény határt,⁴⁷ ezzel is hozzájárulva a kaukázusi ország izolációjához –, a török kormányzat többször is jelezte, hogy hajlandó lenne visszaállítani a diplomáciai kapcsolatokat. A nyitottságot bizonyítandó több pozitív nyilatkozat elhangzott, azonban Erdoğan jelezte, hogy a kapcsolatok teljes normalizációja csak az azeri–örmény békekötés után képzelhető el.⁴⁸

A változás okai

A fentebb felsorolt változások mögött több tényező húzódik meg. Az egyik leghangsúlyosabb, hogy az ország nyugati relációi olyan mértékben megromlottak, hogy szankcióktól kellett tartani (a félelmek egy része valóra is vált). Az Athénnal és Nicosiával való növekvő konfrontáció végül nemcsak Franciaországgal, de az Európai Unióval – amellyel a csatlakozási tárgyalások évek óta állnak – is szembeállította Törökországot. Ugyan különböző tényezők miatt számos tagállammal rossz a kapcsolat, s az előző években belpolitikai okokból néhány reláció megromlását is felvállalta a kormány – lásd a 2017-es népszavazási kampányban Hollandia és Németország esetét –, de a török konfliktusvállalás addig terjedt, amíg a gazdasági kapcsolatok elvágásának valós fenyegetése fel nem merült.

Így 2020 őszén az európai tanácsi üléseken ugyan a ciprusi–görög–francia trió nem tudta keresztülvinni a kemény szankciókat (például fegyverembargót),⁴⁹ ami a fegyverszállítás leállítását is jelentette volna (részben a német, bolgár, magyar, spanyol, olasz és máltai ellenállásnak köszönhetően), de a török gázipari vállalat két vezetőjét is szankcionálták, illetve a még 2019 végén egy évre hozott szankciós politikát újabb egy évvel meghosszabbították.⁵⁰ Ez fontos jelzés volt Ankarának, hogy amennyiben továbbra is illegális tevékenységet végez uniós tagállamok tengeri felségterületein, akkor komolyabb retorziókra számíthat.

⁴⁵ Biró Dávid (2021): Törökország és a türk országok kapcsolata (1991–2018). Integrációs törekvések, gazdasági együttműködések és stratégiai kapcsolatok. *Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*, 14(3), 39–62.

⁴⁶ Istanbul Declaration of the 8th Summit of the Organization of Turkic States. [online], 2021. 11. 13. Forrás: Turkicstates.org [2023. 02. 12.].

⁴⁷ Isayev, Heydar – Ani Mejlumyan: *As Armenia Moves to Open Border with Turkey, Azerbaijan Closes Its Own*. [online], 2022. 07. 05. Forrás: Eurasianet.org [2023. 02. 13.].

⁴⁸ Khulian, Artak: *Erdogan Links Turkey-Armenia Normalization To Azerbaijan*. [online], 2022. 07. 26. Forrás: Azatutyun.am [2023. 02. 13.].

⁴⁹ Nedos, Vassilis: *Greece Wants Arms Embargo on Turkey*. [online], 2020. 07. 12. Forrás: Ekathimerini.com [2023. 02. 13.].

⁵⁰ Sanctions Regime Against Illegal Drilling Activities in the Eastern Mediterranean Extended by One Year. [online], 2020. 11. 06. Forrás: Consilium.europa.eu [2023. 02. 13.].

A 2021 elején tapasztalt békülékenyebb hangnem után Joseph Borell, az Európai Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselője feladatot kapott egy, az EU–Törökország kapcsolatokról szóló átfogó jelentés és javaslatok összeállításáról, ami 2021. március végére készült el, megállapításait lényegében pár nappal később az EiT megtartotta.

A 2021. márciusi EiT-n elfogadott nyilatkozat⁵¹ lényegében ezt a „furfósbot és mézes-madzag” politikát öntötte szövegbe, jelezve, hogy az EU nyitott bizonyos területeken az együttműködésre, de hajlandó komolyabb szankciókat életbe léptetni, amennyiben megint konfliktuskeresővé válna a török külpolitika. Ez persze nem jelentette azt, hogy az uniós tagállamok egy részéről leállt volna a kritika az ankarai kormány irányába, főleg emberi jogi szempontból – a bírálatokat az erre hagyományosan érzékeny török vezetés pedig kifejezetten rossz néven vette.⁵²

Ezzel együtt a görög fegyverkezés ütemének növekedése – noha egyelőre elmarad a török kiadásoktól – mindenképp kelt némi aggodalmat Ankarában. Ráadásul a hellén állam sikeresen fűzte szorosabbra kapcsolatát Franciaországgal és az Egyesült Államokkal.⁵³ Mindemellett egyre több arab ország alakított ki jó viszonyt Görögországgal és Ciprussal.⁵⁴

További tényező volt a 2020-as amerikai elnökválasztás eredménye: az Erdoğannal aránylag jó viszonyt ápoló Donald Trump távozásával a demokrata Joe Biden személyében a török vezetéssel kevésbé kompromisszumkész vezető került az elnöki székbe. A még Trump idején életbe léptetett CAATSA-szankciók⁵⁵ visszavonására minden török erőfeszítés ellenére nem került sor, s az is sokatmondó volt, hogy Biden jóval beiktatása után, 2021 áprilisában hívta fel Erdoğant, hogy röviden tájékoztassa, alá fogja írni az örmény népirtás kimondásáról szóló határozatot⁵⁶ – ami a török külpolitika egyik hagyományos vörös vonalának számít.

Továbbá a Közel-Kelet egészét érintő változást jelentett, hogy a Biden-adminisztráció 2021-es hivatalba lépésekor immár kevésbé fókuszált a térségre. Ugyanis az Egyesült Államokat lekötötte a saját belpolitikája, a különböző társadalmi konfliktusok, a világjárvány kezelése, gazdasági problémák megoldása, valamint a globális kihívások együttes kezelése. A kormány kettős prioritást állított fel a Közel-Kelet viszonylatában, egyrészt az iráni nukleáris megegyezésbe való visszatérés – amelyet Donald Trump mondott fel –, másrészt diplomáciai megoldást kellett találni a jemeni háború rendezésére. 2022 elején azonban a célkitűzések nem hozták meg a várt eredményt. Irán által

⁵¹ Statement of the Members of the European Council. [online], 2021. 03. 25. Forrás: Consilium.europa.eu [2023. 02. 15.].

⁵² Turkey Threatens to Eject 10 Western Diplomats over Support for Activist. [online], 2021. 10. 23. Forrás: The Guardian [2023. 02. 15.].

⁵³ Kokkinidis, Tasos: *Greece Ratifies Defense Deal with the U.S.* [online], 2022. 05. 12. Forrás: Greekreporter.com [2023. 02. 15.].

⁵⁴ Idiz, Semih: *Erdogan-Sisi Handshake Sparks Backlash from Turkey's Islamists.* [online], 2022. 11. 28. Forrás: Al-Monitor [2023. 01. 22.].

⁵⁵ Mcleary, Paul: *Trump Forced to Finally Slap Sanctions on Turkey For S-400 Buy.* [online], 2020. 12. 14. Forrás: Breakeingdefense.com [2023. 02. 15.].

⁵⁶ Biden Told Erdogan He Plans to Call 1915 Massacres of Armenians Genocide -Sources. [online], 2021. 04. 23. Forrás: Reuters [2023. 02. 15.].

támogatott csoportok sorozatos támadása a területen jelen lévő amerikai partnerek ellen megkérdőjelezte Amerika hosszú távú elkötelezettségét a térség iránt.⁵⁷

Az elnök közel-keleti útja érintette többek között Szaúd-Arábiát is, ahol Joe Biden kijelentette, hogy a térségben meg kell védeni az emberi jogokat, ezért nem hajlandó olyan vezetővel találkozni, aki folyamatosan és kategorikusan megsérti ezen elveket, mint a szaúdi koronaherceg, Mohamed bin Szalmán. A gazdasági, valamint az energiaválság azonban felülírta az amerikai elnök elhatározásait.⁵⁸

Az Egyesült Államok 2021 augusztusában kivonult Afganisztánból.⁵⁹ Donald Trump, volt amerikai elnök hivatali ideje alatt sürgette az amerikai csapatok kivonulását, erre azonban csak a Biden-kormányzat alatt került sor. Az USA távozása hatalmas káoszt váltott ki az országban, a kabuli kormány a tálibok előretörését követően megbukott. Törökország tartott attól, hogy az afganisztáni helyzet újabb menekülthullámot gerjeszt. A török államon belül 3,6 millió szír menekült él, ezért a kormány bejelentette, hogy további menekültek befogadására nem lesz képes az ország, és meggyorsították a török–iráni határ mentén épülő fal megépítését. Az Egyesült Államok kivonulása egyrészt negatívan hatott a törökökre a menekültekérdést illetően, másrészt lehetőséget nyújtott arra, hogy regionális szereplőként teret nyerjen. Ankara igyekszik a tálib vezetés és a nyugati országok között mediátorként fellépni, és ezzel közelíteni a tálib kormány felé. A török közeledésre hátrányosan hat, hogy a tálib vezetés folyamatosan megsérti az emberi jogokat, és erőszakos intézkedéseket vezet be.⁶⁰

Az amerikai váltástól nem teljesen függetlenül a helyi dinamikák is módosultak a Közel-Keleten. Még Donald Trump amerikai elnök erőfeszítéseinek köszönhetően számos arab állam normalizálta kapcsolatát Izraellel 2020 folyamán (Ábrahám-megállapodások).⁶¹ Másrészt 2021 elején amerikai–kuvaiti közvetítéssel a Katar–GCC szembenállást sikerült rendezni,⁶² ami lehetővé tette, hogy Törökország maga is az enyhülés felé induljon el a többi Öböl menti állam konfliktusossá váló kapcsolataiban. Harmadrészt a két akutnak számító, török érdekeltségű háborúban, a szíriai és a líbiai polgárháborúban is relatíve nyugodt időszak kezdődött. Az előbbiben a 2020 márciusában aláírt fegyverszüneti megállapodás⁶³ ugyan nem vetett véget az ellenségeskedésnek, de egyelőre elejét vette a nagyobb szíriai–orosz offenzívának, ami újra Ankara beavatkozását implikálta volna. Líbiában pedig sikerült megállapodni 2020-ban az egész országra kiterjedő parlamenti választás megtartásáról 2021 végén – ez végül nem történt meg, s a megosztottság Tripoli és Tobruk között állandósult, különösen a Haftar tábornok által támogatott

⁵⁷ 10 Key Events and Trends in the Middle East and North Africa in 2022. [online], 2022. 12. 19. Forrás: Middle East Institute (MEI) [2023. 01. 24.].

⁵⁸ Vakil, Sanam: *Biden's Middle East Trip Shows the Long Game Is His Aim*. [online], 2022. 07. 19. Forrás: Chathamhouse.org [2023. 01. 21.].

⁵⁹ Csiki Varga Tamás – Kemény János – Tólas Péter (2021): *Kivonulás Afganisztánból – Egy politikai döntés és várható következményei*. SVKI Elemzések, 10.

⁶⁰ Varga Esztella (2022): *Amerikai–török kapcsolatok – a Biden-elnökség első hét hónapja*. KKI Elemzések, 2, 1–11.

⁶¹ Csicsmann László (2022): *Átalakuló szövetségi rendszerek a Közel-Keleten: normalizáció vagy regionális konfliktusok új köntösben?* *Eurázsia Szemle*, 2(4), 8–25.

⁶² MacDonald 2021.

⁶³ Soldatkin, Vladimir – Kiselyova, Maria: *Russia, Turkey Agree Ceasefire Deal for Syria's Idlib*. [online], 2020. 03. 05. Forrás: Reuters [2023. 02. 13.].

Bashaga-kormány kikiáltásával 2022 februárjában;⁶⁴ a fegyveres összecsapások ellenére nem történt változás a még 2020–21-ben lefektetett helyi hatalmi konstellációban.

Továbbá ki kell emelni, hogy Törökország 2021 végétől egyre komolyabb gazdasági nehézségekkel kényszerül szembenézni. Ugyan a Covid-időszak előtt is relatíve nyomás alatt volt a török valuta, s lassan leértékelődött az euróhoz vagy a dollárhoz képest, egy relatíve magas, 20% körüli infláció mellett a török jegybank kamatemelései ezt a helyzetet javítani tudták, sőt, értek is el némi sikert, amikor az infláció csökkenésnek indult. Azonban a török államfő többszöri beavatkozásainak – jegybanki elnök cseréjének – köszönhetően megindult a líra leértékelődésének felgyorsulása 2021 végétől, ami 2022-ben folyamatos maradt. Ezzel jelentős mértékben csökkent a líra vásárlóereje, illetve a 100% körüli inflációja régiós szinten is magasnak számít. A jegybanki tartalékok apadása miatt a török kormány úgy döntött, hogy SWAP-megállapodásokkal igyekszik megerősíteni a lírát. Ehhez viszont szükségesek voltak olyan gazdag országok, amelyek megfelelő tartalékokkal rendelkeznek.⁶⁵ Ennek tudható be, hogy a Törökország és Szaúd-Arábia közötti együttműködés rendezésére irányuló törekvések elsősorban gazdasági megfontoltságból indultak ki.⁶⁶ A török gazdaság 2021-ben nehéz helyzetbe került, amikor a török líra értéke a felére csökkent, ezért Törökország célja lett, hogy megbékéljen a szaúdi vezetőkkel. A viszony rendezése azzal kecsegtetett, hogy a török áruk akadálytalanul áramlanának a szaúd-arábiai piacra.⁶⁷

Sikertelen normalizáció

Az EU és az Egyesült Államok felé is történtek kísérletek a kapcsolatok normalizálására. Mint láttuk, 2021 tavaszán az EiT által elfogadott nyilatkozatban megpróbálta megtalálni a modus vivendit Törökországgal. Ez lényegében a csatlakozási tárgyalások befagyását, illetve további szankciók bevezetésének fenyegetését tartalmazta, bizonyos szektorális együttműködés fenntartása mellett. A török fél ugyan a következő hónapokban korlátozta tevékenységét a vitatott ciprusi és görög felségvizeken, de lényegében nem változtatott hozzáállásán görög vonatkozásban, ami miatt 2022-ben is folytatódott akut problémaként a légtér megsértése, illetve elsősorban belpolitikai okokból a harcias hangnem továbbvitele, a katonai intervencióval való fenyegetéstől sem riadva vissza. A szintén a 2023-as parlamenti választásra készülő görög kormányzat ennek megfelelően igyekezett határozott választ adni, így ebben az időszakban is folytatódott a két ország közötti fegyverkezési verseny. Ciprus viszonylatában a két állam megoldás hangsúlyozásával szintén a nacionalista szavazóknak kedvezett a török kormányzat, azonban ez a két szigetország közötti normalizációnak az akadályozását jelentette – noha 2021 derekán voltak még gyenge próbálkozások az ENSZ részéről, hogy történjenek előrelépések.

⁶⁴ *Libya Crisis Worsens as Rival Government Takes Oath*. [online], 2022. 03. 03. Forrás: Reuters [2023. 02. 13.].

⁶⁵ Egeresi Zoltán: *Mélyülő válságban a török gazdaság, de okozhatja-e ez Erdogan vesztét?* [online], 2022. 02. 20. Forrás: 24.hu [2023. 02. 15.].

⁶⁶ Aydıntaşbaş, Aslı: *Hedge Politics: Turkey's Search for Balance in the Middle East*. [online], 2022. 07. 27. Forrás: European Council on Foreign Relation [2023. 01. 06.].

⁶⁷ Cook, Steven A.: *Why Turkey is Resetting Relations with Saudi-Arabia*. [online], 2022. 06. 22. Forrás: Council on Foreign Relations [2023. 01. 06.].

Törökország ráadásul sikeresen vitte keresztül, hogy a Türk Államok Szervezetének 2022. őszi csúcán az Észak-ciprusi Török Köztársaság elnyerje a megfigyelő státuszt.

Az Egyesült Államokkal sem sikerült érdemi eredményeket elérni: az első telefonbeszélgetésre az immár elnökké választott Joe Biden és Recep Tayyip Erdoğan között az örmény népirtás elismerése kapcsán került sor. A későbbi normalizációs erőfeszítések sem értek el sikert – a kabuli nemzetközi reptér védelmére vonatkozó felajánlást elsöpörte az amerikai kivonulást követően az afgán kormányzat gyors összeomlása –, az Sz-400-as légvédelmi rakétarendszer rendezésére tett török javaslatokat szintén elutasították az amerikaiak.

A két állam közötti feszültségekhez továbbá hozzájárult az amerikai táborok létesítése Görögországban, a fegyverembargó megszüntetése Cipruson, ami újabb biztonsági aggályokat jelent a törökök számára. Az Egyesült Államok biztosította ugyan Törökországot arról, hogy ez a helyzet nem a törökök ellen irányul, hanem a NATO keleti-déli szárnyát hivatott megerősíteni.⁶⁸ A viszony javítása érdekében 2022 áprilisában jelentették be a török–amerikai stratégiai mechanizmust, a kétoldalú gyakorlati együttműködés előmozdítását. A mechanizmus ugyan több magasabb rangú találkozóznak, látogatásnak adott keretet, azonban nem történtek érdemi előrelépések a kétoldalú kapcsolatokban.

Az orosz–ukrán háború

Az orosz–ukrán háború kitörése 2022. február 24-én meglepte a nyugati országokat, hiába voltak várakozások az Egyesült Államok, valamint a NATO részéről, hogy a konfliktus elkerülhető lesz diplomáciai úton. A külpolitikai fókuszpontok Kelet-Európa felé tolódtak el, így a Közel-Kelet háborús konfliktusai egy időre veszítettek jelentőségükből, ami megkönnyítette a török normalizációs törekvéseket. Ráadásul az orosz–ukrán (nyugati) szembenállás kedvezett Ankara egyensúlyozási külpolitikájának, amelynek keretében mind Oroszországgal, mind Ukrajnával (s ezáltal a Nyugattal) igyekezett megtartani a pragmatikusan jó kapcsolatait. A 2022 első felében tett – végül sikertelen mediációs kísérletek – növelték az ország presztízsét nemzetközi szinten, ahogy fontosságát az európai szövetségesek és az Egyesült Államok szemében is.

Egyes vélemények szerint amennyiben Törökországnak sikerül az orosz–ukrán feleket tárgyalási pozícióba hozni, akkor számíthat arra, hogy az F-16-osokat minél előbb leszállítja az Egyesült Államok. Ennek hatására az sem kizárt, hogy Törökországot visszaveszik az F-35-ös programba, amelyet az USA azért függesztett fel, mert a törökök megvásárolták az orosz Sz-400-as légvédelmi rendszert.⁶⁹ A két állam közötti viszonyban szintén pozitívan hatott, hogy Törökország közeledett Izraelhez, Örményországhoz, valamint a régióban amerikai szövetséges arab államokhoz is.⁷⁰ Ankarának továbbra is szüksége van a NATO-tagságra, mivel a szervezet tudja garantálni a törökök biztonságát.

⁶⁸ F-16 Talks with U.S. to Finalize in Couple of Months: Spokesperson. [online], 2022. 11. 04. Forrás: Hüriyetdailynews.com [2023. 01. 25.].

⁶⁹ Ertan, Nazlan: *Erdogan, Biden Talk NATO Enlargement, Security at G20*. [online], 2022. 11. 15. Forrás: Al-Monitor [2023. 01. 24.].

⁷⁰ Zanutti, Jim – Thomas, Clayton: *Turkey: Background and U.S. Relations In Brief*. [online], 2022. 12. 22. Forrás: Csrreports.congress.gov [2023. 01. 25.].

Az amerikai kormány érdekeit is szolgálja Törökország közvetítő szerepe, mivel a jó viszony fenntartása által a törökök a későbbiekben regionálisan meghatározó (az izolációból kitörő) szereplővé válhatnak a térségben.⁷¹

A nyugati szövetségesek felé való nyitás nem tartott sokáig, mivel 2022 májusában Recep Tayyip Erdoğan belpolitikai kérdéssé tette Svédország és Finnország NATO-csatlakozását. Ugyan a 2022. nyári NATO-csúcson végül nem vétózott, de 2023 elejéig sem sikerült a két országnak teljesíteni a török követeléseket.⁷² Miután 2023 januárjában egy radikális svéd–dán kettős állampolgár Koránt égetett,⁷³ Erdoğan jelezte, hogy nem támogatja Svédország csatlakozását a katonai szövetséghez, ellenben Finnország elé nem kíván akadályokat gördíteni.⁷⁴

Az ukrajnai háború, ha korlátozottan is, de meggyengítette Oroszország pozícióit a Közel-Keleten. A háború előrehaladtával Oroszország átcsoportosította a Wagner-csoport tagjainak egy részét Ukrajnába. Ugyanakkor nem vonult ki sem Szíriából, sem Líbiából, csupán csökkentette csapatainak létszámát. Az orosz jelenlét teljes kivonása felborítaná az erőegyensúlyt Líbiában.⁷⁵ A Szíriában állomásozó orosz csapatok létszámcsökkenésével párhuzamosan Ankara felbátorodott egy újabb intervenciót illetően, azonban míg az iraki intervenció ellen lényegében nem lép fel senki, addig a szír területeken zajló újabb műveletek ellen mind Washington, mind Moszkva rosszallását fejezte ki.⁷⁶

A Pentagon figyelmeztette Törökországot, hogy légi csapásai a kurd erők ellen Szíria északkeleti területén veszélyeztetik az amerikai csapatokat, és aláássák az Iszlám Állam elleni háború többéves fejlődését.⁷⁷ Ugyan a török kormány ezt az érvelést nem fogadta el,⁷⁸ Washingtonnak és Moszkvának sikerült megakadályozni az újabb katonai beavatkozást. A két ország tartósan stratégiai nyomást szeretne gyakorolni a törökökre, hogy abbahagyják a szárazföldi műveleteiket. Washington támogatja a kurd Szíriai Demokratikus Erőket (SDF) a térségben, ameddig Törökország az SDF-et továbbra is terrorista csoportként kezeli a PKK-val és az YPG-vel együtt.⁷⁹

⁷¹ Coşkun 2022.

⁷² Fraser, Suzan – Ritter, Karl: *Turkey: Sweden Still Has Requirements to Meet to Join NATO*. [online], 2022. 12. 22. Forrás: AP News [2022. 01. 25.].

⁷³ Armstrong, Kathryn: *Turkey Condemns 'Vile' Sweden Quran-Burning Protest*. [online], 2023. 01. 21. Forrás: BBC News [2023. 02. 15.].

⁷⁴ Turak, Natasha: *Erdogan Suggests Turkey Could Accept Finland into NATO — without Sweden*. [online], 2023. 01. 30. Forrás: CNBC [2023. 02. 15.].

⁷⁵ Cafiero, Giorgio – Milliken, Emily: *Russians Unlikely to Leave Libya, Despite Ukraine War*. [online], 2022. 04. 15. Forrás: Aljazeera [2023. 01. 25.].

⁷⁶ Szalai Máté – Wagner Péter (2022): *Törökország szíriai tervei az ukrajnai háború árnyékában 2. A nemzetközi és belpolitikai kontextus*. *KKI Elemzések*, 49.

⁷⁷ *Türkiye will Target Terrorists No Matter What Anyone Says: AK Party*. [online], 2022. 11. 24. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 25.].

⁷⁸ *Turkey's Leveraging of Syria, Ukraine Crises Frustrates US, Europe*. [online], 2022. 12. 03. Forrás: Al-Monitor [2023. 01. 23.].

⁷⁹ Tastekin, Fehim: *US, Russia Stall Turkey's Ground Operation, but Kurdish Gains under Threat*. [online], 2022. 12. 15. Forrás: Al-Monitor [2023. 01. 24.].

Konklúzió

A török külpolitika 2020–2022 közötti változását befolyásolták belpolitikai tényezők, úgymint a növekvő infláció és a lakosság elégedetlensége, s külpolitikaiak, mint például a mozgástér szűkülése a nyugati kapcsolatok konfliktusossá válásával, valamint a Közel-Keleten beállt relatív nyugalom. A növekvő finanszírozási gondokkal küszködő országnak, amely külpolitikailag is egyre jobban elszigetelődött, szükségessé és elérhetővé vált bizonyos relációk rendezése. Ugyanakkor, ahogy ezt láttuk a görög–török és ciprusi–török viszonyban, a harcias hangnem és provokációk továbbra is megmaradtak.

Törökország továbbra is fenntartja hatalmi törekvéseinek háttérre adó stratégiai viszonyát a Nyugattal, elsősorban a NATO-tagságát. Miközben a különböző (bel) politikai indokok miatt az uniós csatlakozási tárgyalások befagyását elfogadva a török belpolitikával sokkal kevésbé foglalkozó (vagy legalábbis beavatkozó) gazdagabb államok felé fordul, főleg finanszírozásának biztosítása végett (lásd Öböl menti államok), addig bizonyos relációkat továbbra is képes feláldozni a választási, belpolitikai célokért. Ez tágabb kontextusban – különösen az ukrajnai háború árnyékában – egyszerre jelenti a keleti és a nyugati hatalmak közötti egyensúlyozást és a rövid távú belpolitikai célokért egyes országokkal a diplomáciai viszony kiélezését (Svédország, Finnország, Ciprus, Görögország).

Felhasznált irodalom

- [A Timeline of How Libya Got to this Point](#). [online], 2022. 02. 17. Forrás: Trtworld.com [2023. 01. 25.].
- [Abu Dhabi's IHC Acquires \\$490M Stake in Turkish Kalyon Energy](#). [online], 2022. 08. 11. Forrás: Daily Sabah [2022. 01. 19.].
- Alçi, Nagehan: *MBZ Visit and a Fresh Start in UAE-Turkey Relations*. [online], 2021. 11. 29. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 19.].
- Armstrong, Kathryn: *Turkey Condemns 'Vile' Sweden Quran-Burning Protest*. [online], 2023. 01. 21. Forrás: BBC News [2023. 02. 15.].
- Ataman, Muhittin: *A New Page in Turkey-Saudi Relations*. [online], 2022. 07. 06. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 18.].
- Aydıntaşbaş, Aslı: *Hedge Politics: Turkey's Search for Balance in the Middle East*. [online], 2022. 07. 27. Forrás: European Council on Foreign Relation [2023. 01. 06.].
- [Biden Told Erdogan He Plans to Call 1915 Massacres of Armenians Genocide -Sources](#). [online], 2021. 04. 23. Forrás: Reuters [2023. 02. 15.].
- Biró Dávid (2018): Ahmet Davutoğlu doktrínája és a török külpolitika átalakulása. *Öt Kontinens: Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék Tudományos Közleményei*, 2, 291–305. Online: <http://hdl.handle.net/10831/85600>
- Biró Dávid (2021): Törökország és a türk országok kapcsolata (1991–2018). Integrációs törekvések, gazdasági együttműködések és stratégiai kapcsolatok. *Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*, 14(3), 39–62. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2021.3.3>
- Cafiero, Giorgio – Milliken, Emily: *Russians Unlikely to Leave Libya, Despite Ukraine War*. [online], 2022. 04. 15. Forrás: Aljazeera [2023. 01. 25.].
- Cook, Steven A.: *Why Turkey is Resetting Relations with Saudi-Arabia*. [online], 2022. 06. 22. Forrás: Council on Foreign Relations [2023. 01. 06.].
- Coşkun, Alper: *Making the New U.S.-Turkey Strategic Mechanism Meaningful*. [online], 2022. 05. 12. Forrás: Carnegie Endowment [2023. 01. 24.].

- Csicsmann László (2022): Átalakuló szövetségi rendszerek a Közel-Keleten: normalizáció vagy regionális konfliktusok új köntösben? *Eurázsia Szemle*, 2(4), 8–25. Online: <https://eurasiacenter.hu/wp-content/uploads/2022/12/CSICSMANN-LASZLO.pdf>
- Csiki Varga Tamás – Kemény János – Tálás Péter (2021): Kivonulás Afganisztánból – Egy politikai döntés és várható következményei. *SVKI Elemzések*, 10.
- Dudlák Tamás (2020): Török külpolitika új alapokon. A szíriai konfliktus kialakulása és a török külpolitika paradigmaváltása, 2011–2012. *Világtörténet*, 42(2), 223–245. Online: https://epa.oszk.hu/03500/03576/00018/pdf/EPA03576_vilagtoritenet_2020_02_223-245.pdf
- Egeresi Zoltán (2022): A Karom-hadműveletek: Törökország észak-iraki intervenciói. *KKI Elemzések*, 30. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.30>
- Egeresi Zoltán: *Mélyülő válságban a török gazdaság, de okozhatja-e ez Erdogan vesztét?* [online], 2022. 02. 20. Forrás: 24.hu [2023. 02. 15.].
- Egeresi Zoltán – Rácz András – Jójárt Krisztián: *Stratégiai helyzet Hegyi-Karabahban a 2020. őszi háború után*. [online], 2022. Forrás: SVKI, Védelmi Tanulmányok [2023.02.13.].
- Erdogan Meets Saudi King Salman, Crown Prince MBS during Key Visit*. [online], 2022. 04. 28. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 18.].
- Erdogan says He Agreed with Greek PM to Continue Dialogue*. [online], 2021. 06. 14. Forrás: Reuters [2023. 02. 12.].
- Ertan, Nazlan: *Erdogan, Biden Talk NATO Enlargement, Security at G20*. [online], 2022. 11. 15. Forrás: Al-Monitor [2023. 01. 24.].
- Ersoy, Ercan – Narayanan, Archana: *UAE Makes First Major Turkish Acquisition Since Relations Eased*. [online], 2022. 08. 11. Forrás: Bloomberg [2023. 01. 19.].
- F-16 Talks with U.S. to Finalize in Couple of Months: Spokesperson*. [online], 2022. 11. 04. Forrás: [Hurriyetdailynews.com](https://www.hurriyetdailynews.com) [2023. 01. 25.].
- FM Çavuşoğlu has Brief Discussion with Syrian Counterpart for 1st Time*. [online], 2022. 08. 11. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 23.].
- Fraser, Suzan – Ritter, Karl: *Turkey: Sweden Still Has Requirements to Meet to Join NATO*. [online], 2022. 12. 22. Forrás: AP News [2022. 01. 25.].
- Greek and Turkish Warships in 'Mini Collision' -Defence Source*. [online], 2020. 08. 14. Forrás: Reuters [2023. 02. 13.].
- Gurbuz, Mustafa: *How Realistic Is an Erdoğan-Assad Rapprochement?* [online], 2022. 12. 28. Forrás: Arabcenterdc.org [2023. 01. 24.].
- Hellyer, H. A – Meral, Ziya: *Will the Page Turn on Turkish-Egyptian Relations?* [online], 2021. 03. 19. Forrás: Carnegie Endowment for International Peace [2023. 01. 20.].
- Idiz, Semih: *Erdogan-Sisi Handshake Sparks Backlash from Turkey's Islamists*. [online], 2022. 11. 28. Forrás: Al-Monitor [2023. 01. 22.].
- Isayev, Heydar – Mejlumyan, Ani: *As Armenia Moves to Open Border with Turkey, Azerbaijan Closes Its Own*. [online], 2022. 07. 05. Forrás: Eurasianet.org [2023. 02. 13.].
- Israeli Assault on Gaza-Bound Flotilla Leaves at Least 9 Dead*. [online], 2010. 06. 01. Forrás: CNN [2023. 02. 13.].
- İsrail-Türkiye ilişkilerinde normalleşme süreci: Karşılıklı büyükelçi atanacak*. [online], 2022. 08. 17. Forrás: [Gazeteduvar.com.tr/](https://www.gazeteduvar.com.tr/) [2023. 02. 15.].
- Istanbul Declaration of the 8th Summit of the Organization of Turkic States*. [online], 2021. 11. 13. Forrás: Turkicstates.org [2023. 02. 12.].
- Kacziba Péter (2020): A líbiai polgárháború szerepe a görög-török konfliktus elmélyülésében. *Pólusok*, 1(1), 47–82. Online: <https://doi.org/10.15170/PSK.2020.01.01.03>
- Karaca, Emre: *İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog Ankara'da*. [online], 2022. 09. 03. Forrás: AA [2023. 02. 15.].
- Kaşıkçı davası dosyası Suudi Arabistan'a devredildi*. [online], 2022. 04. 07. Forrás: [turkiyegazetesi.com.tr](https://www.turkiyegazetesi.com.tr) [2023. 01. 23.].
- 10 Key Events and Trends in the Middle East and North Africa in 2022*. [online], 2022. 12. 19. Forrás: Middle East Institute (MEI) [2023. 01. 24.].

- Khulian, Artak: *Erdogan Links Turkey-Armenia Normalization To Azerbaijan*. [online], 2022. 07. 26. Forrás: Azatutyun.am [2023. 02. 13.].
- Kokkinidis, Tasos: *Greece Ratifies Defense Deal with the U.S.* [online], 2022. 05. 12. Forrás: Greekreporter.com [2023. 02. 15.].
- Libya Crisis Worsens as Rival Government Takes Oath. [online], 2022. 03. 03. Forrás: Reuters [2023. 02. 13.].
- MacDonald, Alex: *Qatar Blockade: What Caused it and Why is it Coming to an End?* [online], 2021. 01. 05. Forrás: Middleeasteye.net [2023. 01. 04.].
- McLeary, Paul: *Trump Forced To Finally Slap Sanctions on Turkey For S-400 Buy*. [online], 2020. 12. 14. Forrás: Breakingdefense.com [2023. 02. 15.].
- Nakhchivan Agreement on the Establishment of the Cooperation Council of Turkish Speaking States. [online], 2009. 10. 03. Forrás: Turkicstates.org [2023. 02. 12.].
- Nedos, Vassilis: *Greece Wants Arms Embargo on Turkey*. [online], 2020. 07. 12. Forrás: Ekathimerini.com [2023. 02. 13.].
- Netanyahu apologizes to Turkey over Gaza flotilla. [online], 2013.03.22. Forrás: The Jerusalem Post [2023.02.13.].
- Paúl, María Luisa: *U.S. Judge Dismisses Lawsuit Against Saudi Crown Prince over Khashoggi's Death*. [online], 2022. 12. 07. Forrás: Washington Post [2023. 01. 06.].
- Pénzváltó Nikolett (2016): Délkelet-Törökország újra lángol. *Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*, (9)2, 17–39. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/3926/3186>
- Pénzváltó, Nikolett: A török Sz-400-as beszerzés háttere és problémái. [online], 2019. *SVKI Elemzések*, 2019/13. [2022. 01. 26.] Online: [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2019_13_A%20török%20Sz-400-as%20beszerzések%20hátteréről_\(Penzvalto_N_\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzések_2019_13_A%20török%20Sz-400-as%20beszerzések%20hátteréről_(Penzvalto_N_).pdf)
- Pénzváltó Nikolett (2020): Törökország libiai háborúja. *Horizont*, 2. Online: https://migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2020/04/20200423_HORIZONT_2_penzvalto_nikolett_torokorszag_libiai_haboruja_elemzes_vegleges.pdf
- Rehimov, Ruslan: *Landmark Shusha Declaration between Türkiye, Azerbaijan Turns Year-old*. [online], 2022. 06. 15. Forrás: AA [2023. 02. 15.].
- Sanctions Regime Against Illegal Drilling Activities in the Eastern Mediterranean Extended by One Year. [online], 2020. 11. 06. Forrás: Consilium.europa.eu [2023. 02. 13.].
- Saudi Arabia Lifts Unofficial Trade Embargo off Türkiye. [online], 2022. 06. 26. Forrás: Middle East Monitor [2023. 02. 12.].
- Soldatkin, Vladimir – Kiselyova, Maria: *Russia, Turkey Agree Ceasefire Deal for Syria's Idlib*. [online], 2020. 03. 05. Forrás: Reuters [2023. 02. 13.].
- Soylu, Ragıp: *Don't Expect Turkey and Syria to Normalise Relations Any Time Soon*. [online], 2022. 08. 13. Forrás: Middleeasteye.net [2023. 01. 24.].
- Soylu, Ragıp: *Erdogan-Sisi Handshake: Qatar Planned the Meeting for Months*. [online], 2022. 11. 21. Forrás: Middleeasteye.net [2023. 02. 12.].
- Statement of the Members of the European Council. [online], 2021. 03. 25. Forrás: Consilium.europa.eu [2023. 02. 15.].
- Szalai Máté – Wagner Péter (2022): Törökország szíriai tervei az ukrajnai háború árnyékában 2. A nemzetközi és belpolitikai kontextus. *KKI Elemzések*, 49. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.49>
- Tastekin, Fehim: *US, Russia Stall Turkey's Ground Operation, but Kurdish Gains under Threat*. [online], 2022. 12. 15. Forrás: Al-Monitor [2023. 01. 24.].
- Tokyay, Menekse: *Türkiye Wants Bilateral Trade Volume with Saudi Arabia to Reach \$30bn, Says Minister*. [online], 2022. 12. 22. Forrás: Arab News [2023. 01. 18.].
- Turak, Natasha: *Erdogan Suggests Turkey Could Accept Finland into NATO — without Sweden*. [online], 2023. 01. 30. Forrás: CNBC [2023. 02. 15.].
- Turkey Threatens to Eject 10 Western Diplomats over Support for Activist. [online], 2021. 10. 23. Forrás: The Guardian [2023. 02. 15.].
- Turkey, UAE Sign Agreements on Trade, Industry during Erdogan Visit. [online], 2022. 02. 14. Forrás: Reuters [2023. 01. 19.].

- Turkey's Leveraging of Syria, Ukraine Crises Frustrates US, Europe. [online], 2022. 12. 03. Forrás: Al-Monitor [2023. 01. 23.].
- Türkiye Will Target Terrorists No Matter What Anyone Says: AK Party. [online], 2022. 11. 24. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 25.].
- Türkiye-Egypt Rapprochement Continues Gradually. [online], 2022. 09. 02. Forrás: Daily Sabah [2023. 01. 24.].
- Vakil, Sanam: *Biden's Middle East Trip Shows the Long Game Is His Aim*. [online], 2022. 07. 19. Forrás: Chathamhouse.org [2023. 01. 21.].
- Varga Esztella (2022): Amerikai–török kapcsolatok – a Biden-elnökség első hét hónapja. *KKI Elemzések*, 2, 1–11. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.02>
- Wintour, Patrick: *Turkish Troops Deploy to Libya to Prop up Embattled Government*. [online], 2020. 01. 05. Forrás: The Guardian [2023. 02. 15.].
- Yalçınalp, Esra – Temel, Emre: *Mavi Vatan nasıl doğdu? Doktrinin mimarları Cem Gürdeniz ve Cihat Yaycı anlatıyor*. [online], 2020. 09. 10. Forrás: BBC News Türkçe [2023. 02. 13.].
- Zaman, Amberin: *Erdogan, MBS Embrace „New Era” for Turkish-Saudi Ties in Ankara*. [online], 2022. 06. 22. Forrás: Al-Monitor [2023. 01. 18.].
- Zanotti, Jim – Thomas, Clayton: *Turkey: Background and U.S. Relations In Brief*. [online], 2022. 12. 22. Report: 4400. Forrás: Crsreports.congress.gov [2023. 01. 25.].